

MODERNİZME BİR BAŞKALDIRI PROJESİ OLARAK POSTMODERNİZM

Seyfettin ASLAN ve Abdullah YILMAZ

C.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Avrupa’da 17. yüzyılda meydana gelen teknolojik birikim ve ekonomik büyüme, toplumları, adına modernleşme denilen kurumsal ve kültürel bir değişim sürecine soktu. Bu olgu, etkileri dünya çapında görülen yeni bir hayat tarzı ve sosyal örgütlenme biçimi meydana getirdi. “Modern” olmak, artık düne ait olmayan ve eskisinden farklı yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir.

Özellikle İkinci Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve modernizmin çeşitli sebeplerden dolayı vaatlerini gerçekleştirememesi aydınların bir kısmını yeni arayışlara sürükledi. Sonuçta, modernitenin total felsefesine ve bilimsel bilgi tekeline karşı çoğulculuğu, yerelliği ve özgürleşmeyi ön plana çıkaran postmodern durum ortaya çıktı.

Genel çerçevesiyle postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası toplumu adlandırır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Postmodernizm, Aydınlanma

Abstract

Postmodernism: A Challenge Against Modernism

Technologic accumulation and economic development caused to instutional and cultural changing process, which has been called modernization, at 17. century in Europe. Modernization, has formed new way of life and social structure that effect all over the world. To become modern, it mean that not concerning to ancient and different from ancient.

Modernization has been unable to fulfill its mission and solve its problems due to some reasons after II. World War. So, some intellectuals has attempted to new way of searching. At the end, postmodern situation has emerged and it accepted plüralism, localization and liberty instead of totalitarian philosophy, monopolisation of scientific information of modern view.

Postmodernism is struggle to dilemma of modernism and it is alternative of modernism. According to postmodernists, postmodernism describes today’s developed western societies and defines post modern society.

Keywords: Modernism, Postmodernism, Enlightenment.

1. GİRİŞ

Aklın ön plana geçip, toplumları giderek “rasyonalize” edeceğine dair inanç, aynı zamanda günlük hayatı geleneksel değerler ve yapılar üzerine inşa edilmekten kurtaracaktı. Fakat beklenen olmadı, özellikle modernleşme deneyimi geçiren toplumlarda, bir yandan günlük hayatın geleneksel biçimlerinin çeşitli karmaşık ve umulmayan tarzlarda eklenmesi gerçekleşirken; öbür yandan farklılaşmanın giderilmesi vuku bulmakta insanlar yeniden köken arayışına yönelmektedirler.

Modernizm, bir kavram olarak belli bir semantiği ifade etmektedir. Bu semantiğin içinde belli öğeleri, örneğin pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı bulmak mümkündür. O halde modernizmi, belirlenen bu özelliklere sahip, modernite çağını belirleyen bir düşünsel projeksiyon olarak da tanımlamak mümkün gözükmemektedir.

Modernizmin sorunlarını çözmemesi, sonuçta, toplumların, modernitenin tüm karakteristiklerine meydan okuyan, ilerlemenin karşısı reaksiyon’u; şimdi’nin karşısına geçmiş’i; soyutlama’nın karşısına temsil’i...vd. koyan ve adına postmodernite denilen bir “durum” içine girmesine neden olmuştur.

Postmodernizmi modernizm bir devamı olarak niteleyenler olduğu gibi moderniteden bir kopuş olduğunu ileri sürenler de vardır. Ne olursa olsun postmodernizm modernliğin açmazlarına karşı bir başkaldırı ve kökten bir eleştirisidir.

2. GELENEKSELDEN MODERNE

Modernleşme kavramı değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu farklı tanımlara rağmen geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmiş, şehirleşmiş, okur yazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçiş, modernleşme olgusunun ortak özelliği olarak ele alınmaktadır. Hakim özellik ise tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayie dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirmektedir. Toplumda belirgin bir farklılaşma ve uzmanlaşmayı beraberinde getiren modernleşme toplumun eski değerlerinden soyutlanıp yeniden dizayn edilmesi anlamına gelmektedir.

Kişisel ilişkilerde karşılıklı güvensizlik, fatalizm, empati, dünya hakkında sınırlı bilgi ve görüş, kişisel özellikleri geliştirme eksikliği, yenilikçilik eksikliği, sınırlı istek, sınırlı şeyleri algılayabilmek, ailecilik, hükümete sıkı bağlılık ve düşmanlık geleneksel toplum değerlerinin, modern toplum değerleriyle uyuşmadığı noktaları işaret etmektedir. Dolayısıyla, geleneksel yapıdan modernliğe geçiş için gerekli olan etkenlerde, yeni deneylere açıklık, aile ve dini otorite gibi geleneksel otorite figürlerinden giderek artan bağımsızlık, ülke işleri ile siyasal lider, sendikalar gibi modern kurum ve konulara artan ilgi, fatalizm ve pasifliğin azalması, bilim ve tıbbın etkinliğine inanç, kişinin yüksek mevkiler elde etmeye

duyduğu hırs olarak sıralanabilir (Yılmaz, 1996: 20). Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim, bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir (Jeanniere, 1994: 16).

Geleneksel toplumda genellikle yaşla ve tecrübeyle elde edilen ve sınırlı olan bilgi modern toplumda yerini teknolojinin etkililiği, bilginin yaygınlığı ve seri üretimin yapıldığı bir sürece bırakmıştır.

2.1. MODERNİZMİN OLUŞ NEDENİ: AYDINLANMA HAREKETİ

Aydınlanma, İngilizce “light” (Işık) sözcüğünden türetilen “enlightenment” kavramına karşılık gelir. Aydınlanma Tanrının, insanın içine doğması veya ermek anlamına gelen dinsel aydınlanmadan farklıdır. Aydınlanma 17. ve 18. yüzyıllarda varolan totaliterliğe, kastçı-feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşim hareketidir.

Aydınlanma çağı, insanlık tarihinde akıl ve düşüncenin bireyin en güçlü yetisi olarak birleşmiş bir biçimde, dünyanın ve toplumun metafizik ve mistifiye edilmiş anlaşılmasına dayalı geleneksel toplum ve bilgi yapılarının ortadan kaldırmasını ifade eder (Çiğdem, 1997: 21). Bu çağla birlikte artık din toplum temelindeki yerini kaybediyordu (Jeanniere, 1994: 120).

Akıl, Aydınlanma felsefesinin anlaşılması için bir anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Nitekim, Kızılcıkelik, Kant’a göre, Aydınlanmanın insanın aklının her yanını, her yerde başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın özgürce kullanması olduğunu ve aydınlanma için özgürlükten başka bir şeyin gerekmediğini ve bunun için gerekli olan özgürlüğün de özgürlüklerin en zararsız olan Akıl kullanmak özgürlüğü” (Kızılcıkelik, 1994: 87) olduğunu ifade etmektedir.

Aydınlanma, insanlığı, eleştirel aklın kullanılmasıyla mitter, batıl inançtan, gizemli güçlere ve doğa güçlerine tabi olmaktan kurtarmayı amaçlamıştır (Dochherty, 1995: 14; Şaylan, 1996: 16). Bu sayede insanın dünyadaki konumu, emek ve eğlence tarzı artık bir dışsal otoriteye değil, fakat kendi özgür rasyonel etkinliğine dayalı bir hale geldi (Çiğdem, 1997: 26). Aydınlanma felsefesini, kendisinin hemen öncesinde yer alan felsefeden ayıran, yalnızca birkaç kişinin alanı olan bir şeyi, yani akla uygun olarak yürütülen bir yaşamı herkese uygulama iddiasıdır.

Aydınlanma ruhu, bireyin eğitimini, onu hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplindir (Touraine, 1995: 25-26).

Kaynağı Rönesans ve Reform gibi önceki toplumsal düşün hareketlerine bağlı olan, temelleri aynı olmakla birlikte Batı Avrupa toplumlarının kendi toplumsal yapıları ve tarihsel koşullarına göre ayrıcalık gösteren (Alman Aydınlanması, İngiliz Aydınlanması, Fransız Aydınlanması, İspanyol

Aydınlanması gibi...) Aydınlanma hareketiyle birlikte özgürleşim, akıl, birey, insan hakları, toplum sözleşmesi, laiklik, demokrasi, eşitlik, bilimsel düşün gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bunlara ilaveten dinin, felsefenin, bilimin ve sanatın sınırları da Aydınlanma hareketiyle ayrılmıştır ki; tüm bunlar aynı zamanda Habermas'ın deyişiyle “modernlik Projesi” nin esasını oluşturmaktadır.

2.2. MODERNLEŞME SÜRECİ

Aydınlanma hareketine dayalı olan “modern” kelimesi latince “modernus” kelimesinden türetilmiştir. Modernus ise latince “Modo” dan türetilmiştir ki bu kelimenin anlamı “hemen şimdi” demektir. “Modern” kelimesi latince “Modernus” şekliyle ilk defa 5. yüzyılda Hıristiyan dünyasını Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanıldı (Kızılcelik, 1994: 87). Temelde, bir zaman kavramı olan “modernus” köken olarak, eskiye ve antikiteye karşı ortaya atılmıştır (Therborn, 1996: 61). Terim olarak “modern” daha gerilere giden bir tarihçeye sahip olsa da, 18. yüzyılda ortaya çıkan modernite projesi, Aydınlanma düşünürlerinin “nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme” konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu (Harvey, 1998: 24). Bir Aydınlanma projesi olarak tanımlanan modernizm projesinde nesnel ve evrensel bilim düşüncesi, buna bağlı olarak evrensel ahlak ve hukukun olabirliği temel parametrelerdir (Şaylan, 1996: 18).

Modernleşme bünyesinde “tek bir süreç, tek bir istikamet ve zorunlu bir son” bileşimini içermektedir (Therborn, 1996: 61).

Aslında “modern” radikal bir değişmeden sonra ortaya çıkanı adlandırır ve insana olduğu kadar çevresine de uygulanır. Modern dünya, tarımsal dünyanın yerini aldı, kendisini önceleyenlerle bağdaştırılmaz yeni bir dünya görüşü belirdi. Modernite önce insanı, daha sonra insanın dünyasını etkiler (Jeanniere, 1994: 16). Nasıl ki, insan ruhuna ilişkin düşüncelerin yerini, kadavraların parçalanması ya da beynin genel görünümünün incelenmesi almışsa, modernizm olarak adlandırılan Batı'ya ait modernlik ideolojisi de Kul fikri ve bu fikrin dayandığı Tanrı fikrinin yerine başka bir şey koymuştur. Modernizm yandaşları, ne toplumun, ne tarihin, ne de bireysel yaşamın insanın önünde boyun eğmesi gereken ya da büyü yoluyla etkilenebilecek yüce bir varlığın iradesine tabi olduğunu söylerler (Touraine, 1995: 26).

Modernizm, bir kavram olarak belli bir semantiği ifade etmektedir. Bu semantiğin içinde belli öğeleri, örneğin pozitivizmi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı bulmak mümkündür. O halde modernizmi, belirlenen bu özelliklere sahip,

modernite çağını belirleyen bir düşünsel projeksiyon olarak da tanımlamak mümkün gözükmemektedir.

Genel olarak pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernizm ve doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilgi ve üretimin standartlaştırılmasıyla özdeşleştirilir (Harvey, 1998: 21).

Modernizm düşüncesi, bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Bu ilerlemenin, aydınlanma felsefesine göre belli bir amacı vardır; söz konusu amaç, ideal toplum düzeni olarak ifade edilmektedir. Buradan Aydınlanma projeksiyonu için geçerli bir diğer öncülün altı çizilebilmektedir. Bir ideal toplum düzenini varsaymak aynı zamanda bir mutlak gerçek kavramını düşünce sistemine sokmak demektir. Bilindiği gibi Aydınlanma felsefesinin başlangıcı sayılabilecek doğal toplum ve doğal hukuk kavramları bir tür laikleştirilmiş mutlak gerçek düşüncesinin yansıması olarak kabul edilmektedir. Modernleşme projeksiyonu, herşeyden önce laik bir hareket olma özelliği taşımaktadır. Rönesans ve Reformasyondan Aydınlanmaya uzanan değişim çizgisi içinde önplana çıkan düşünsel boyut bilim ve bilginin demistifikasyonu olarak tanımlanabilir. Böylece bilim ve bilgilenme Tanrısal bir süreç olmaktan çıkarılmış, akıl temelli bir insan özelliği olma konumuna indirgenmiştir (Şaylan, 1996: 18).

Modernleşme kavramının teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtiva etmediği de kabul edilmektedir. İlk sanayi devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler içinse modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerinin ithali anlamına gelmektedir. Az veya çok her sistem değişmek durumundadır. Ancak bu sürece sonra giren ülkelerde modernleşme “değişmenin değişmesi” yani hızlanması olup, sosyal ve kültürel yapının bütününe etkileyen, teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade etmektedir.

Modernleşme ile hukuk alanında, statü hukukundan sözleşme hukukuna geçiş görülmekte, bireyi, korporatif sistemin ve belirli statülerin hiyerarşik bağlarından çözen ve ilişkilerini serbestçe düzenleme imkanı veren bir ortam doğmaktadır. 18. yy. gelişmeleriyle artık hukuk, bireyi tanrının istediği varsayılan düzen içinde kalmaya zorlamamakta, toplumun hür ve eşit üyesi olarak kendi ilişkilerini düzenlemesine imkan vermektedir (Yılmaz,1996: 25).

Modernite din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisiyle başladı. Modernitenin ayırt edici özelliği, ortaya çıkışının özel işareti, eleştiridir. Modern çağı oluşturan herşey araştırma, yaratı ve eylemin metodu olarak tasarlanan eleştirinin marifetiydi. Modern çağın temel fikirleri ve kavramları, ilerleme, evrim, devrim, özgürlük, demokrasi eleştiriden kaynaklanmıştı (Paz, 1994: 89). Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında

bir özerklik talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunu ifade eder (Küçük, 1994: 206).

Modernitenin savunucuları olan Durkheim, Simmel ve Parsons gibi sosyologlara göre modernlik, farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin hakim olduğu bir yaşam şeklidir. Modernliğin temel parametreleri genel olarak kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, demokrasi, ussallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji...ve ulus-devlet'dir. Modernlik, geleneğin normalleştirici fonksiyonlarına karşı başkaldırır: Modernlik, normatif olan herşeye isyan deneyimiyle başlar. Bu başkaldırı, ahlakilik ve yararlılık standartlarını etkisiz hale getirmenin bir yoludur. 18. yüzyılda oluşan bilim, ahlak ve sanat alanlarının birbirlerinden ayrılması, Kant'ın öncülük ettiği modernlik projesinin esasını oluşturmaktadır. Modernlik projesi içinde genelde bilme ve inanmanın birbirlerinden ayrılması da vardır (Kızılçelik, 1994: 88). Öte yandan, Proudhon, teknolojik gelişmenin insanları makinaya dönüştürdüğünü, Mark ise, teknolojik gelişmenin yabancılaşmaya yol açtığı, toplumsal çelişkileri artırdığı ve çatışmayı hızlandırdığını ifade ederek modernleşmeye radikal eleştirilerde bulunurlar.

3. MODERNDEN POSTMODERNE

İlk defa Arnold Toynbee tarafından 1939'da yayınlanan bir eserinde kullanıldığı sanılan Postmodernizm terimi, birazda konunun gerçek anlamda tartışılma eksikliğinden dolayı, bir yandan son derece karmaşık ve zor felsefi anlamlar ile dile getirilirken diğer yandan çağdaş kültürde yer alan nihilist ve sinik bir eğilimi oluşturan son derece basit ifadelerle tanımlanmaktadır. Ayrıca postmodernizmi doğası gereği tanımlamakta pek doğal sayılmamaktadır. Nitekim Şaylan, postmodernin, kavram olarak estetik anlayış ve ölçüsünden toplum düzeni ya da işleyişine, toplumla ilgili kuramsal çözümlere ve bilim felsefesine kadar uzanan çok geniş bir alanda ortaya çıkan yeni yaklaşım ya da tartışma biçimlerini kapsamından dolayı tanımlanmasının güç olduğunu (Şaylan, 1996: 6) ifade etmektedir. Postmodernizmin tabiatı itibariyle sağcı ya da solcu olmamasından dolayı ondan yararlananlar, onunla birlikte bilinçsiz olarak siyasi bir ideolojiye bağlanmış olmamaktadırlar. Ama bunun çok rahatlatıcı bir şey olarak da görmemek gerekir. Bu siyasi tarafsızlık anlamına gelmez. Sadece, postmodernizmin her türlü siyasi yönetime uyabilecek kadar soyut ve bulanık bir şey olduğunu da gösteriyor olabilir (Şaylan, 1996: 6; Rosenau, 1998: 265). Postmodernizmin kes yapıştır karakteri, bütünlükten yoksun oluşu hem güçlü hem de zayıf yanındır. Herkes onda gönlüne göre bir şeyler bulabilir.

Postmodernizmin, modernizmden bir kopma olduğunu savunanlar olduğu gibi modernizmin kendi içindeki bir eleştiri olduğunu iddia edenler de vardır (Huyssen, 1994: 108). Örneğin Habermas, postmodernistlerin savunduklarının aksine, modernlik tamamlanmamış bir projedir ve postmodernizm içinde yer alan

unsurlar Ona göre zaten modernizmin içinde vardır (Kızılcıçelik, 1994: 88). İster bir yeniden yapılanma süreci olarak kapitalizmin gelişimine bağlansın ister hiçbir makro değişken ile ilişkilendirilmeden köklü bir değişimden söz edilsin, göz ardı edilemeyecek olan şey son 25-30 yıl içinde yaşanan büyük ve evrensel dönüşüm ve bunu ifade eden postmodern durumdur.

Postmodern bilgi modern süreç de oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabasıdır (Lyotard, 1994: 9). Postmodernizm parçalanmayı savunur. Postmodern insan, ister toplumsal, ister bilimsel ve hatta estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görür, onları dışlar. Bu özgürleşmeyi Rorty şöyle ifade eder: “Yüceliği isteyenler postmodernist bir entellektüel hayat biçimini amaçlamaktadırlar. Güzel toplumsal ahenkler isteyenlerse, bir bütün olarak toplumun kendi kendisini temellendirme kaygısıyla canını sıkmaksızın kendisini teyid ettiği bir postmodernist toplumsal hayat biçimi istemektedir (Rorty, 1994: 169; Fraser-Nicholson, 1994: 280). Postmodern söylemin öznesi tabi kılma ve boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznellik tarzlarını inşa etmeye girişebilen bir öznedir. Bunun nedeni bizzat dilin kapalı bir sistem olmamasından ileri gelir. Dilin akışkan ve çokkatlı doğası söylemlerin, ne kadar uğraşılırsa uğraşılırsın, yekpare birer türdeşlik olmalarını engeller (Küçük, 1994: 223). Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, bilgilerimizin gerçeğe birebir karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia eder ve bunun için de hep yeni modeller geliştirilmesi gerektiğinin altını çizer.

Altmışların başlarında “ideolojilerin sonu” ile başlayan bir eskatoloji furyası, yetmişlerde ve seksenlerde yeni Fransız düşüncesi namıyla “insanın sonu”nu ilan ederek devam etti. Bu furyanın oluşturduğu karambolde proleterya, başkaldırıya, devrime, ideolojiye, hümanizme, kısacası Lyotard’ın sonradan “büyük anlatılar” olarak niteleyeceği bir sürü ideale veda edildi (Topçuoğlu- Aktay, 1996: 10).

Postmodernizmin bir başka özelliği, Marx’ın büyük özgürleşme anlatısı, Freud’un psikanalitik terapi ve Darwin’in evrim teorisi gibi total anlatılara ve yasalara karşı çıkmasıdır. Nitekim Rosenau’ya göre, postmodernizm ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur. Marksizmi, Hıristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslam’ı ve modern bilimi (modern bilimin bir mit olduğu ve Aydınlanma mirasının totaliter ve tahakkümcü olduğu da vurgulanmaktadır) aynı derekeye indirir ve bunların bütün soruları önceden tahmin edip belirlenmiş cevaplar veren söz merkezci, aşkın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyleyerek hepsini elinin tersiyle iter (Rosenau, 1998: 25) ve hayatı bütünüyle açıklama ve yönlendirme iddiasındaki özgürlük, eşitlik, adalet, evrim, rasyonalizm gibi Aydınlanma veya Aydınlanma öncesi ideallerin hepsinin meta anlatı olduğu ve tümünün geçerliliğini kaybettiğini ileri sürer. Bu anlamda Lyotard, “gelin bütünlüğe karşı bir savaş başlatalım, gelin sunulamayana tanıklık edelim, farklılıkları etkin kılalım (Lyotard, 1997:159) demektedir.

Kendi içinde de bir bütünlük göstermeyen postmodernist söylem toplum bilimi, daha da önemlisi bilimin temelini, yani epistemolojiyi radikal bir eleştiriye tabi tutmakta, bir bakıma son 250-300 yıllık tarihi ciddi ve kökten bir biçimde sorgulamaktadır (Şaylan, 1996: 17).

Postmodernizm ister sosyal kurumsal yani ister epistemolojik yanıyla ele alınsın genelde bu hareketin Batıda ortaya çıkan aydınlanmacı felsefeye ve bizzat modernizme yöneltilmiş bir eleştiri olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernizm olgusunun, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel ve zihinsel bilgi üretiminde Batıda yaşanan derin krizin, Aydınlanma filozoflarının genel çerçevesini çizdiği modern paradigmanın derin bir sarsıntı geçirmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

Postmodern olgu, mimariden zoolojiye kadar her kültürel disiplinle ilgileniyor; biyoloji, ormancılık, coğrafya, tarih, hukuk, edebiyat ve tüm sanat dalları, tıp, siyaset, felsefe, cinsellik vb. ye dek uzanıyor. Ancak gene de şekilsiz bir varlık gibi durduğu söylenebilir (Dochherty, 1995: 7). Ayrıca, postmodernizm, epistemolojik varsayımları reddediyor, metodolojik uzlaşımları çürütüyor, bilgi iddialarına direniyor, hakikatın her türlü versiyonunu bulanıklaştırıyor ve politika önerilerini bir kenara atıyor (Rosenau, 1998: 21). Postmodernizm, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık işleyemediği, ama yerlerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin zirvesidir.

Postmodernitenin, muzaffer bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçişi karakterize ettiği (Jeanniere, 1994: 23) de ileri sürülmektedir. Öte yandan postmodernizm hakkında işaret edilmesi gereken bir nokta da, postmodernizmin gelenek ve yenilenme, muhafaza etme ve yenilik, kitle kültürü ve yüksek sanat arasında, artık ikinci terimlerin birinciler karşısında otomatik olarak ayrıcalıklı olmadıkları bir gerilim alanı oluşturduğudur (Huysen, 1994: 125). Bu da her alanda üretilecek düşüncenin artık modernin ilkelerine uygunluğunun sınınamaması anlamına gelmektedir.

Postmodernitenin, Aydınlanma modernitesinin değerlerinde bir değişme değil, bu değişimin mutlakçı karakterinde belirli bir zayıflama anlamına geldiğini (Laclau, 1995: 85) ileri süren görüşler yanında postmodernizmin, aydınlanma felsefesi ile bilimsel bilgi ve felsefeye olan inancı yıkmakta olduğunu, ussallığı reddederek aynı kuralların her yerde aynı olmasını gerektiren evrensel akla karşı (Yılmaz, 1996: 125-126) olduğunu savunanlar da vardır. Öte yandan postmodernizmin savunucularından Lyotard postmodernizmin modernizmin bir parçası (Lyotard, 1997: 155) olduğunu ifade etmektedir. Postmodern söylemi, ileriye gitmesi mukadder sınıfın zaafa uğradığı, ya da insanlığın Özgürlük ve Adaletle doğru büyük yürüyüşündeki geçici duraklamalardan biri olarak (Küçük, 1994: 204) görenler de vardır. Postmodernizmin "Post" ekinden kaynaklanan bir sonralık, bir başkaldırı, (moderniteye karşı) taşıdığı bir gerçektir. Herhangi bir

tanıma indirgenemeyecek bir karmaşıklığa, düzensizliğe sahipse de postmodernizm öncelikle modernlikle bir hesaplaşma demektir.

Postmodernizm, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında, heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkarır (Harvey, 1997: 21). Postmodernist yaklaşım, her sorunun tek bir doğru cevabı olduğu düşüncesini yadsımakta, aksine, her sorunun birden çok doğru cevabı olabileceğini ya da hiç doğru cevabı olamayacağını öne sürmektedir (Şaylan, 1996: 19).

Postmodernizmin ortaya çıkış sebeplerinden biri, toplum bilimleri alanında modern bilime eleştirellikten uzak bir biçimde güvenmeye ve nesnel bilgi şişinmesine tepkidir. Tarihsel olarak bakıldığında bilim ikisi de meşruiyetlerini teolojiden alan kilisenin ve hükümdarın otoritesine saldırmıştır. Modern bilim nesnelliğiyle, katı araştırma yordamlarına sahip olmasıyla ve meta fizik olana değil maddi olana öncelik vermesiyle ün kazanmıştır. Ama sonra bilim de hakikatın tekeline kendisinin sahip olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Sahip olduğu otorite iyice genişlemiş ve kendisinden daha akıldışı ve keyfi öncellerinin sahip oldukları otoriteyi aşmıştır. İşte bu noktada postmodernistlerin karşı oldukları şey, Aydınlanma mirasının ve modern bilimin metodolojik varsayımlarının eleştiriden uzak bir tavırla kabul edilmesidir (Lyotard, 1997: 27-28; Rosenau, 1998: 30; Rorty, 1994: 156). Modernizmin vaad ettiği şeylerin bir türlü gerçekleşmemesi ve her şeyi çözebileceğine olan yanlış inancın somut olarak yalanlanması (nükleer silahlar, kimyasal atıklar, açlık, yoksulluk, çevre kirlenmesi..konularındaki çözümsüzlük), modern bilimin verilerinin kişisel politik tercihlerde kullanılması ve totaliter devletleri ayakta tutmaya yardım etmekte suçlanması, modern bilimde teori ile gerçeklik arasındaki farkların artması, insanın varoluşunun mistik ve metafizik boyutlarıyla ilgilenmemesi hatta görmezden gelmesi ve modern bilimin fazla somutlaşması ve duyguyu unutması postmodernizmin ortaya çıkmasını ve tutunmasını kolaylaştıran diğer etkenlerdir.

Lyotard meşrulaştırıcı bir güç olarak meta-anlatıların tükenişiyle modernitenin bittiğini düşünmekte (Lyotard, 1997: 9; Küçük, 1994: 200; Kellner, 1994: 228; Fraser-Nicholson, 1994: 278) oysa Habermas için modernite hâlâ bitmemiş, tamamlanmamış bir projedir ve Aydınlanmanın tarihi kesintilerle birlikte sürmektedir.

Uzun yıllar bir misyoner edasıyla diğer ülkelere empoze edilmeye çalışılan, ekonomik ve siyasal modellerin sanıldığı gibi evrensel ilkelere değil, tamamen gelişmiş ülkeler lehine kurulmuş olduğu kabul edilmeye başlandı. Sözgelimi demokrasi ve insan hakları anlayışlarının taşıdıkları çifte standartların ortaya çıkması, insan merkezli batı düşüncesinin tüm versiyonlarının sorgulanmalarını kolaylaştırmaktadır. Yine dünyada birçok toplumun kurtuluş ümidi olan Marksizmde diğer “büyük anlatılar” gibi tökezlemesinin yarattığı büyük hayal kırıklığı insan merkezli bu modern projelere bütünüyle bir isyan atmosferi oluşturmuştur (Kızılcılık, 1994: 89). Böylece postmodernistler geleneksel felsefi

sacayaklarına yaslanmayan toplumsal eleştiri anlayışları geliştirmeye başladılar. Felsefe ve genel olarak teorinin bundan böyle siyaset ve toplumsal eleştiriyi temellendirme işlevi göremeyeceğini iddia ederler. Temelciliğin terkedilmesiyle birlikte toplumsal eleştiri karşısında felsefeyi kurucu söylem rolüne atayan görüşün de terkedilmesi gündeme gelir. Bu da, “modern” anlayışın, eleştirinin herhangi bir evrenselci teorik zemin olmaksızın serbestçe yüzüp gezdiği yeni bir “postmodern” anlayışa yol vermesi anlamına gelir (Fraser-Nicholson, 1994: 278).

Postmodernistler, epistemolojiden tarih ve topluma yöneldiklerinde determinizme karşı çıkmalarının doğal bir sonucu olarak, tarihte bir amaç fikrine de karşı çıkarlar. Epistemoloji, tarih, toplum, ekonomi, kültür vb. alanlarda tek faktör, evrensel öz veya cevher fikrine karşı çıkan postmodernistler, sadece bir tek şeye karşı çıkmıyorlar, o da çoğulculuktur. Aydınlanma, kapitalizm, demokrasi, eşitlik, Marksizm gibi “büyük anlatılara” karşı bir başkaldırı olan postmodernizm, en genel anlamda modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmaktır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu anki içlerinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası/sanayi sonrası toplumu adlandırır (Kızılcılık, 1994: 89).

Geleceğin toplum bilimleri post modern olmayacaksa bile, hiç olmazsa bilimi geçmişte olduğundan daha eleştirel daha az naif bir biçimde kullanacaklardır. Hatta bilimin değeri ve ürünleri konusundaki beklentilerini azaltabilirler. Bilimin ekonomik, toplumsal ve siyasal bağlamına yarar ve zararlarına daha fazla dikkat gösterebilirler (Rosenau, 1998: 293).

3.1. POSTMODERN ANLAYIŞIN DÜŞÜNCE ÖNCÜLERİ

Sanatlarda postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletler’de başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan, daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teorisinden yararlanan ilk çalışmalar 1970’lerin sonunda Fransa’da ortaya çıktı. Baudrillard, Lyotard, Deleuze/Guattari, Roland Barthes (1957), Ferdinand de Saussure (Jameson, 1972; Coward ve Ellis 1977), Henri Lefebvre (1971) ve Guy Debord (1970) postmodernizmin öncüleri olarak kabul edilir (Kellner, 1994: 230). Postmodernliğin gelişiminde aslan payı genellikle Fransızlara verilse de postmodernizme esin verenler Alman filozofları, özellikle de Nietzsche ve Heidegger’dir (Rosenau, 1998:35-36).

Baudrillard’a göre, modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda “gerçek” i önceleyen modeller olarak “taklitler” toplumsal düzene egemen olmaya toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başlar. Baudrillard sanatın ve muhtemelen teorisinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri tek şeyin zaten üretilmiş olan biçimleri biraraya getirmek ve bunlarla oynamak olduğunu savunur, O’na göre postmodernite, ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur (Kellner, 1994: 234-236).

Lyotard'a göre en gelişmiş ülkelerde 19. yüzyıldan beri süre gelen bilim, sanat ya da kısaca kültür süreçleri büyük bir dönüşüm geçirmektedirler ve bu dönüşüm içinde onun postmodern olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır. Lyotard postmodern durumu tanımlamakta "bilgiyi" temel ölçüt olarak almaktadır. Buna göre postmodern durum bir tür yeni epistemoloji olmaktadır. Tıpkı Baudrillard gibi Lyotard'da sanayi toplumuna özgü bir epistemolojinin geçerli hale geldiğinden söz etmektedir. Yani Lyotard için de belirleyici olan süreç, toplumsal değişim ve bu değişim ile geline sanayi ötesi toplumdur. Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumuna özgü epistemoloji çökmüştür; kuramların temsil özelliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır (Şaylan, 1996: 40). Lyotard'a göre, postmodern meta anlatılar karşısında kuşkuculuk ve metafizik felsefenin, tarih felsefelerinin ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçiminin (Hegelmilik, Liberalizm, Marksizm ya da buna benzer) reddi olarak tanımlanır. Dolayısıyla postmodern bilgi farklılıklara duyarlı olma özelliğimizi geliştirir ve başka bir şeyle kıyaslanamaz olanı hoşgörme yetimizi pekiştirmektedir (Kellner, 1994: 237). İşin özüne bakılacak olursa Lyotard, "Postmodern Durum" adlı yapıtının büyük bir bölümünde büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini ve büyük anlatılar yerine çoğul, yerel ve küçük anlatıları tercih etmek gerektiğini söylemektedir.

Baudrillard ve Lyotard gibi Jameson'da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve postmodern duruma benzer bir şeyin ortaya çıktığını fakat bu durumun bir neo-marksizan çerçeve içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Genel manzaraya derinlemesine bir bakışla Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak sunmaktadır. Çalışmaları postmodernizm hakkındaki tartışmayı geniş bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal fenomenler alanını kapsayacak şekilde yaymaktadır. Böylece Jameson postmodernizm tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanlarından toplumsal teori alanına doğru kaydırmaktadır (Kellner, 1994: 246).

Paul Feyerabend'e göre bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin baskıcı bir otorite işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ona göre bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Feyerabend, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Bilimin temeli, önermelerin dış gerçekliği temsil eden doğrular olduğudur. Halbuki Feyerabend'e göre dış gerçeklik ile kuram arasında bir temsil yoktur ve bilimin değinilen temel çıkış noktası bir dogmatizmden başka birşey değildir. Postmodernizmin ünlü ve öncü düşünürlerinden biri olan Jacques Derrida, Feyerabend'in anarşik karşı çıkışını daha derli toplu ve sistematik hale getirmeye çalışmıştır. Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür hermenötik kurgusu yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir

postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Derrida'ya göre bilimin amacı doğru temsildir ve bilim önermeleri bu doğru temsilin aracıdır (Şaylan, 1996: 37).

3.2. POSTMODERNİZMİN ELEŞTİRİSİ

Gellner, Giddens, Touraine, Habermas gibi modernliği savunanlar, modernliğin önlenmesinin, sadece değerlerinin değil dayandığı temelin de önlenmesi anlamına geleceğini ve epistemik ve politik kaosa sebep olacağını belirtmektedirler (Yılmaz, 1996: 101-102).

Kellner'e göre, ne Foucault ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler ürettiler. Ayrıca ne Baudrillard ne de Lyotard modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştirdiler. Sonuçta, toplumsal teorideki ilk postmodernizm tartışmaları moderniteyi postmoderniteden açıkça ayırmada ve postmodern durumu ya da postmodern toplumu üreten tarih ve toplumdaki kopuşu neyin ürettiğini belirtmede görülen başarısızlık tarafından lekelenir (Kellner, 1994: 244-245).

Öte yandan, Giddens "Modernliğin Sonuçları" adlı yapıtında postmodern bir döneme girildiğini yadsımaktadır. Giddens bu ünlü yapıtında modernliğin kurumlar düzeyinde çok boyutlu olduğunu sorgulamaktadır. Giddens'a göre modernliğin kurumsal boyutları: Kapitalizm (rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi), endüstriyalizm (doğanın dönüştürülmesi, 'yapay çevre'nin gelişimi), askeri iktidar (savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü) ve gözetleme (enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü)'dir. Bu çerçevede Giddens "Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir" demektedir. Küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür. Böylece Giddens'a göre postmodern bir dönemde değil, modernliğin sonuçlarının radikalleşip evrenselleştiği bir dönemde yaşanılıyor. O'na göre, modernliğin temel parametreleri olan kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet belirleyici önemlerini hala sürdürmektedirler (Kızılcıkelik, 1994:88).

Bu doğrultuda Agnes Heller ve Ference Feher'e göre de postmodernite, ne bir tarihsel dönem, ne de iyi tanımlanmış karakteristik özellikleri olan politik ya da kültürel bir eğilimdir. Tersine postmodernite; dış çizgilerini, moderniteyle ve moderniteye havale edilmiş sorunlarla problemi olanların, moderniteyi suçlamak isteyenlerin ve gerek modernitenin başarılarının gerekse çözümsüz açmazlarının bir dökümünü çıkaranların çizdiği, modernitenin daha geniş kapsamlı zaman ve mekanı içerisindeki bir özel kolektif zaman ve mekan olarak anlaşılabilir (Heller-Feher, 1993: 7).

Habermas değişik postmodern teorilerin moderniteye yönelttiği eleştirileri, aydınlanma karşıtı ve irrasyonel teorilerde görülebilecek tepkilerin bir biçimi olarak görmekte, dolayısıyla faşizmle tedirgin edici bir akrabalıkları bulunduğu

uyarısında bulunmakta ve modernitenin tamamlanmamış bir proje olarak gelişme potansiyelinin olduğunu söyleyerek moderniteyi savunmaktadır (Kellner, 1994:251-251; Yılmaz, 1996: 100-101).

Habermas'ın eleştirisini yoğunlaştırdığı konular, postmodernistlerin argümantasyona rağbet etmemeleri, öznelciliği savunmaları, bilim, din, felsefe, sanat ayrımlarını hiçe saymaları, mantığın ve sözün hiyerarşik üstünlüğünü yıkarak, retoriği ve yazıyı öne çıkarmalarıdır, Habermas'a göre modernliğe muhalefet, bir yerde Batı demokrasilerinin elde ettiği başarıları, reformları meşru kılmaya yarayan kavramları hiçe saymak demektir. Postmodernistler sosyoloji bilimi ile ilgili olan, modern dünya, laikleştirme, rasyonalizasyon, merkantilizm, optimizasyon, batılılaşma, kapitalizm, endüstrileşme, post-endüstrileşme, teknikleştirme, entellektüelleştirme, nesnelleştirme, bilimselleştirme, ilerleme, aydınlanma, demokrasi ve pozitivizm kavramlarını genellikle birbirleriyle eş tutarak bunların hepsine karşı çıkmaktadırlar. Sosyolojinin konusu olan bütün bu kavramlar sonuçta modernliğin bir bilimi olan sosyolojinin geçersiz hale gelmesi demektir. Modernliğin bittiğini söylemek modernleşme ile birlikte bağımsız bir kimlik kazanan sosyolojinin de bittiği anlamına gelir (Kızılçelik, 1994: 93-94).

Gellner, postmodernizmi relativizmin bir türü olarak eleştirir. "Postmodernizm bir tür müsamahacılık; her şeye müsamaha gösteren toplumun entellektüel eşdeğeri. Bana göre tam bir saçmalık. Gerçeğin göreliliği; bütün inançların eşit ölçüde geçerli olduğu fikri temelden yanlış. Bu fikir çok garip bir şekilde, ahlaki açıdan çok geçerli olan bir fikre, bütün insanların eşit haklara sahip oldukları fikrine gönderme yapıyor. Madem bütün insanlar eşit haklara sahiptir, o halde bütün inanışlar eşit ölçüde doğrudur, demeye getiriyor. Bu tam bir saçmalıktır. Çünkü bazı inanışlar doğrudur, diğerleri değildir. Postmodernizm çok yanlış olduğu gibi; feci derecede cilalı, anlaşılması mümkün olmayan bir yazın üretti. Postmodernizme şiddetle karşıyım"(Gellner, 1993: 61) demektedir.

Gellner'ın da vurguladığı gibi: Lyotard'ın teorisindeki boşluklardan ve çıkmazlardan genelleme yapacak olursak, uygun bir postmodern toplumsal teorinin birkaç merkezi tatmin etmesi gerektiği söylenebilir. İlk olarak, teorinizi tarihselleştirmeniz ya da dönemselleştirmeniz gerekir. Eğer modern toplumdan postmodern topluma bir geçişin olduğunu iddia ediyorsanız, önceki toplumsal düzenin (modernite), yeni toplumsal durumun (postmodernite) ve bu ikisi arasındaki kırılma ya da kopuşun görünümüne ilişkin bir açıklama ortaya koymanız gerekir." Dolayısıyla ne Foucault, ne Baudrillard, ne Lyotard ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler ürettiler. Postmodernistler, genel olarak, (Jameson istisna tutulabilir), modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştiremediler. Postmodernizm, her bakımdan modernite üzerinde bir "asalak" konumundadır; modernitenin başarıları ve açmazlarıyla yaşar ve beslenir. Postmodernizm, modernizme

saldırmanın dayanılmaz hafifliğidir, belki de “modernlik projesi”ne karşı bir başkaldırıdır (Kızılcıkelik, 1994: 94-95).

4. SONUÇ

Postmodernizm tartışmaları kültürel teori alanında, modernist sanat biçimleri ve pratiklerinden koptuğu iddia edilen bir dizi kültürel yapıntıyı tanımlayan mimari, edebiyat, resim vb. alanlarda yeni “Postmodern” kültür biçimlerinin işaretleri olarak başladı.

Felsefe alanında, Kartezyen-Lockeçu-Kantçı gelenekler içinde kurulmuş bulunan bunalım içindeki felsefe geleneğinin yerini alacak yeni bir Postmodern felsefe ihtiyaç olduğu iddiaları ortaya çıkmaya başladı.

Postmodernizm, meta-anlatılar karşısında kuşkuculuğu savunur ve metafizik, tarih felsefelerini ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçimini reddeder.

Sonuç olarak, postmodern toplumsal teoriler üretilmediği gibi modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğu da yeterince teorileştirilemedi. Buna rağmen Postmodernizm entellektüel bir olgu olarak özellikle batı dünyasında etkisini gittikçe arttırmakta ve büyük tartışmalara neden olmaktadır.

Kaynakça

- Çiğdem, Ahmet (1997). *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi*, Vadi Yayınları, 2. Basım, Ankara.
- Dochherty, Thomas D. (1995). “Postmodernizm: Bir Giriş”, *Postmodernist Burjuva Liberalizmi*, (Türçesi: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Fraser, Nancy- Linda Nicholson (1994). “Felsefesiz Toplumsal Eleştiri: Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaşma”, (Çev: Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Gellner, Ernest (1993). Mülakat (Konuşan: Şahin Alpay), *Türkiye Günlüğü*, Cedit Yayınları, Sayı 24, Ankara.
- Harvey, David (1997). *Postmodernliğin Durumu*, (İngilizce’den Çeviren: Sungur Savran), Metis Yayınları, İstanbul.
- Heller, Agnes-Ference Feher (1993). *Postmodern Politik Durum*, (Türkçesi: Şükrü Arğin, Osman Akınhay), Öteki Yayınevi, Ankara.
- Huyssen, Andreas, (1994). “Postmodernin Haritasını Yapmak”, (Çev: Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite* (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Jeanniere, Abel (1994). “Modernite Nedir?” (Çev: Nilgün Tatal-Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, (Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Kellner, Douglas (1994). “Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar” (Çev: Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, (Haz: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Kızılçelik, Sezgin (1994). “Postmodernizm: ‘Modernlik Projesine’ Bir Başkaldırı”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 30.
- Küçük, Mehmet, (1994). “Postmodernin Modern Karakteri Ya da Dönemleştirmenin İronisi”, *Modernite versus Postmodernite*, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Laclau, Ernest (1995). “Politika ve Modernitenin Sınırları”, *Postmodernist Burjuva Liberalizmi*, (Türçesi: Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Liotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*, Vadi Yayınları, (İngilizce’den Çeviren: Ahmet Çiğdem), Ankara.

- Paz, Octavio (1994). “Şiir ve Modernite” (Çev: Nilgün Tatal-Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Rorty, Richard (1994). “Habermas, Lyotard ve Postmodernite”, (Çev: Mehmet Küçük), *Modernite versus Postmodernite*, (Derleyen: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara.
- Rosenau, Pauline Marie (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çeviren: Tuncay Birkan), Bilim ve Sanat/Ark Yayınları, Ankara.
- Şaylan, Gencay (1996). *Çağdaş Düşünce Akımları: Postmodernizm*, (Ders Notları), TODAİE Yayınları, Ankara.
- Therborn, Göran (1996). “Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar”, *Postmodernizm ve İslâm Küreselleşme ve Oryantalizm*, (Derleme: Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara.
- Topçuoğlu, Abdullah-Yasin Aktay (1996). “Giriş”, *Postmodernizm ve İslâm Küreselleşme ve Oryantalizm*, (Derleme: Abdullah Topçuoğlu-Yasin Aktay), Vadi Yayınları, Ankara.
- Touraine, Alain (1995). *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev: Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Aytekin (1996). *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.